

Kūrybos sparnų pakylėta: gydytoja ir antropologė

IRENA BALČIŪNIENĖ

Sukaktys atsėlina ir praskrieja, lieka tai, kuo žmogus gebėjo save įprasminti, išreikšti, realizuoti, palikti pėdsaką žmonių atmintyje ir širdyse. Vienas savęs įprasminimo būdų yra darbas kaip gerai atlikta priedermė, ištesėta pareiga. Tačiau kiekvienas darbas, jei jis nėra grynas amatas - išmuktų stereotipų kartojimas - turi kūrybos pradmenų. Antai geram gydytojui ligonis nėra vien simptomų kratinys, kurį reikia paveikti prieš simptomus nukreiptais vaistais ar procedūromis. Geram gydytojui kiekvienas atvejis - mįslė, kuriai įminti išskyla daugybė "kodėl", į kuriuos būtina atsakyti. Tai jau kūrybos pradmenys, kurie profesiją daro mėgiama, miela ir nulemia profesinio darbo sėkmę. Tūlam profesionalui tie pradmenys išauga iki tokio masto, kad atsakymų į "kodėl" ieškojimas pagauna visą esybę, užvaldo mintis, išaugina sparnus, kurie neša ieškoti dar nežinomų ryšių tarp daiktų ir reiškinių, ieškojimai ir jų rezultatai užpildo didžiąją gyvenimo dalį, tampa jo prasme ir laime.

Tokia laiminga moteris yra Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Stomatologijos klinikos vedėja profesorė habilituota daktarė Irena Balčiūnienė. Jos gyvenimas iš pirmo žvilgsnio atrodo toks ramus, tarytum be blaškymosi ar didesnių sukrėtimų.

Irena Balčiūnienė gimė 1941 m. balandžio 29 dieną Šiaulių mieste inteligentų Stasės ir Antano Vojevodskių šeimoje. Augo gražiuose, šeimai statytuose namuose, mokėsi Šiaulių V vidurinėje mokykloje (dabar Didždvario), 1959 - 1964 m. studijavo Kauno medicinos institute, kurį baigusi, iki 1969 m. dirbo stomatologe Kelmėje, atitekėjo į Vilnių. Irena Vojevodskaitė - Papreckienė tęsė gydytojos stomatologės praktiką Vilniaus miesto III klinikinėje ligoninėje, o nuo 1973 m. savo likimą susiejo su Vilniaus universitetu. Padirbėjusi Medicinos fakulteto Fakultetinės chirurgijos katedros, kuriai tada priklausė stomatologijos kursas, asistente, ji apgynė daktarės ir habilituotos daktarės disertacijas, gavo jau įsikūrusio Gydytojų tobulinimo fakulteto Stomatologijos katedros docentės (1977 m.) ir profesorės (1990 m.) vardus. Nepriklausomybės atkūrimo metais tapo jos įsteigtos Medicinos fakulteto Stomatologijos klinikos vedėja.

Tačiau lygiai kylanti gyvenimo tiesė - tai tik regimybė, už kurios slypi sudėtingas, nelengvas ir prieštaringas fonas. Vienturtė dukra, kuriai likimas žadėjo išlepintą vaikystę, savo tėvą, žuvusį Norilske, mena tarsi pro miglas - gal ir teko kartą pajusti jo kelių šilumą, kai vogčiomis ginkluotas iš miško buvo užsukęs namo. Mama taip pat buvo prievarta išėjusi iš dukros gyvenimo ... Iš Sibiro tremties grįžusios nepažino močiutės išauginta Irena. Patys gražiausi - gimnazijos - metai jos kartai buvo apvogti: slogi aplinka, įbauginti mokytojai, suimami mokiniai. Laimei, per konkursą, nors ir neturėjusi tada lengvatos teikusio dvejų metų darbo stažo, ir nuslėpusi "ydingą" praeitį, ji įstojo į

institutą. Puikiai sekėsi studijos, prof. Stasio Čepulio buvo akinama mokslo darbui. Tačiau gerai absolventei tikėtis akademinės ateities vis tiek buvo nerealu, teko vykti į vieną iš dviejų "geriausių" paskyrimo vietų - Užventį. Ir vėl atsitiktinumas: Užventyje stomatologo nereikėjo. Taip Irena Vojevodskaitė atsidūrė Kelmėje, o jau kaip Papreckienė įsikūrė savo lemties mieste Vilniuje. Savo mokytojo prof. Stasio Čepulio globojama praktikos gydytoja rengė tada kandidato (dabar - daktaro) disertaciją. Tai vėlgi retas dalykas. Vienas iš sėkmės virazų: besiplečiant stomatologijai Vilniaus universitete dėl gydytojų tobulinimo, doc. Aldona Musneckienė pakvietė mokslams gabią praktikę dalyvauti konkurse asistentės vietai. Tuomet ir prasidėjo staigiai kylanti akademinio gyvenimo įkalmė. Kylanti, nes daug dirbta. Tačiau tas, kas žino, kokį dvasinį terorą puikios tada daktaro (dabar habilituoto daktaro) disertacijos autorė patyrė Maskvos universiteto Antropologijos institute, kuriame egzistavo tada vienintelė speciali antropologijos disertacijų gynimo taryba, tik tas supranta, kad už kylančios tiesės slypi visai nemoteriška tvirtybė ir atsparumas aplinkos smūgiams. Ir vėl palankus gyvenimo viržas: 1982 m. Irena tapo Balčiūniene. Laimingos šeimos užuovėja. Profesorės Irenos Balčiūnienės per 27 metus sukrautas kūrybos kraitis - 365 šaltiniai, registruoti bibliografijoje, kurią skaitytojas atverčia. Tai knygos, mokymo priemonės, straipsniai Lietuvos, buvusios Sovietų Sąjungos ir kituose užsienio žurnaluose, mokslo konferencijų pranešimų teiginiai, metodiniai nurodymai praktikos gydytojams, straipsniai enciklopedijoms, populiarūs rašiniai laikraščiuose ir žurnaluose. Sąrašė nesunku išvelgti dvi svarbiausias sroves, kurios teka greta, tolydžio artėdamos, taip pat keletą siauresnių upelių. Tos srovės - tai stomatologija ir antropologija.

Pirmieji stomatologijos straipsniai, 1974 m. pasirodė "Sveikatos apsaugoje", buvo rengiamos disertacijos "Gilaus karieso gydymas propolio ir aloe turinčiomis pastomis", pradžia, kuri buvo apginta 1975 m. Kaune. Jauną asistentę domino ne tik vienos ar kitos pastos efektyvumas. Jau tada Irena Balčiūnienė kėlė daug klausukų: kas vyksta danties minkštyme prie vainiko pažeidimo vietos ir toliau; ką daryti, kad būtų išvengta pulpito arba jis neprogresuotų; kaip išsaugoti dantį, kad jis netaptų infekcijos židiniu ar alergijos veiksniumi. Jauna mokslininkė neapsiribojo empiriniu stebėjimu, darė eksperimentus Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto vivariume, o šunų žandikaulių fragmentus ir dantų preparatus vežė į Maskvos stomatologijos institutą histologiniams ir histocheminiams tyrimams. Akivaizdu, kad jau pačioje mokslo darbo pradžioje užsimota į stomatologijos dalykus pažvelgti plačiau ir giliau, ieškoti reiškinių priežasčių, atskleisti jų mechanizmą.

Stomatologijos problematika per pastaruosius du dešimtmečius tolydžio plėtėsi: 1978 -1984 m. tyrinėtas gilaus karieso ir pulpitų gydymas, antrinio dentino susidarymo mechanizmas, tobulinta tarpgumburinių plyšių užpildymo technika, ieškota ryšių tarp vainiko nusidėvėjimo ir ėduonies, imtasi net tokių nuo disertacijos temos nutolusių klausimų, kaip kandžių vainiko kampo atkūrimas

funkcijos ir estetikos požiūriu ir kt. Nepaisant to, kad Irenos Balčiūnienės dėmesys jau buvo "paralyžiuotas" visai kitos mokslo krypties, ji ir toliau liko ištikima klinikinei stomatologijai - atliko įvairių plombavimo medžiagų kokybinį įvertinimą, viena ir su bendradarbiais gvildeno emalio demineralizacijos problemas, tyrinėjo edukacines profilaktikos, periodontito rizikos faktorių ir kompleksinio gydymo problemas, gretino danties šaknų kanalų gydomąsias medžiagas ir technikas, dantų vainikų korekcijos būdus.

Profesorė I. Balčiūnienė nuo 1990 m. ėmė gvildinti ir socialinius bei epidemiologinius stomatologijos klausimus, kurie susiję su visuomenės sveikata, atitinka prevencinę Lietuvos sveikatos programos dvasią ir todėl yra visuomeniškai reikšmingi. Socialinės sąlygos ir dantų patologija, apsilankymų pas stomatologą dažnumas ir kriterijai, įvairių amžiaus ir socialinių grupių burnos higiena ir dantų būklė, edukacines ir periodontito paplitimas bei jų profilaktika - tai vis klausimai, kuriuos ji kėlė, gvildeno ir kurie teberūpi šiandien.

Stomatologijos darbų pamate glūdi tūkstančiai pacientų, šimtai eksperimentų, begalė techninio darbo, nesuskaičiuojamos valandos, tarp jų - poilsio bei atostogų - minties įtampa, fizinės ir intelektualinės pastangos rengiantis paskaitoms, konferencijoms ir rašant straipsnius.

Neperdėsiu sakydamas, kad viskas, prie ko praktinėje stomatologijoje prisilietė profesorės ranka, kėlė jai daugybę "kodėl", į kuriuos gydytoja ieškojo ir tebeieško atsakymų. Sunku tai pavadinti vien smalsumu, tokias žmonių savybes Vaižgantas vadino "Dievo skrepleliais". Siu sakydamas, kad viskas, prie ko praktinėje stomatologijoje tyrimų rezultatai kruopščiai aprašyti dvejose profesorės ir bendradarbių pastarąjį dešimtmetį parengtose monografijose "Dantų kariesas" ir "Dantų ligų profilaktika", 18-oje metodinių nurodymų praktikos gydytojams. Jos patyrimą, patarimus, apmąstymus, stomatologijos naujienų atgarsius, profesijos ateities viziją rasime per 90-ųjų atmintinių, brošiūrų, straipsnių medicinos, mokslo populiarinimo ir visuomenės žurnaluose ir laikraščiuose. Jos plunksnai priklauso ir 42 "Medicinos enciklopedijoje" paskelbti straipsniai.

Profesorė yra ryškiausia Lietuvos stomatologė mokslininkė, Lietuvos stomatologų endodontų, morfologų, antropologų draugijų, Tarptautinės mokslinės stomatologų asociacijos, Tarptautinės stomatologų sąjungos Patarėjų tarybos, Lietuvos mokslų akademijos Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus Žmogaus morfologijos komisijos narė, Europos stomatologų mokymo programos ekspertė, buvo renkama stomatologijos draugijų valdybų nare ir pirmininke. Be jos neapsieina beveik joks disertacijos gynimas Kauno medicinos universiteto Stomatologijos fakultete: nuo 1993 m. ji oponavo arba buvo kviesta į 9 stomatologijos daktaro disertacijų gynimo komitetus.

Antropologinių tyrimų srovė Ireną Balčiūnienę pagavo 1975 metais, kai įsisiūbavus lietuvių etnogenezės studijoms, sukaupus ir išanalizavus daug mūsų senųjų gyventojų kaukolių ir

griaučių, atsirado etninės odontologijos būtinybė. Mat dantys - tai viena retų morfologinių sistemų, galinčių būti tiesioginiu tiltu tarp praeities ir dabarties, nes kai kurios jų savybės, ypač kramtomųjų paviršių raštas, yra griežtai paveldimos, jų dažnumus galima betarpiškai palyginti per visą krašto gyventojų biologinę istoriją nuo pirmųjų žmonių iki dabartinių populiacijų.

Užsimojus atskleisti "odontologinę" mūsų istoriją, tyrinėtojai natūraliai kilo klausimas, su kuo lyginti senųjų žmonių dantų savybes. Atsakymas piršosi savaime - su dabartiniais gyventojais, kurie, deja, dar buvo netirti. Apskritai etninė odontologija tada dar tik mezgėsi, puoselėjama Maskvos antropologo profesoriaus Aleksandro Zubovo. Teko vykti pas jį, mokytis kruopščios tyrimo metodikos, įsigilinti į odontologinių duomenų rinkimo būdus, jų teikiamas galimybes ir interpretavimo principus.

Tarppopuliaciniams sugretinimams keliamas griežtas reikalavimas: turi būti tiriami tik vietiniai gyventojai, t.y. tokie, kurių 3-4 kartos gyveno toje pačioje vietovėje. Be to, siekiant, kad dėsningumai būtų patikimi, populiacijai turi atstovauti per 100 tirtųjų. Odontologiškai tirti tinka tik toks amžius (12 - 14 m.), kai visi dantys jau išdygę, bet dar nespėję nusidėvėti. Pagal administracinį Lietuvos suskirstymą, užsimota aplankyti kelias (dažniausiai - 2) kiekvieno rajono kaimo mokyklas.

Jau po metų pasirodė pirmoji publikacija - apie Zarasų ir Kapsuko (dabar Marijampolės) gyventojus. Ir tai nebuvo atsitiktinumas. Autorė ėmėsi etnografiškai skirtingų ir nutolusių viena nuo kitos vietovių (rytų ir vakarų aukštaičių), tikėdamasi šiek tiek didesnių skirtumų tarp jų, vėliau ketinusi tyrimo tinklą tankinti. Tie kėsalai tapo žygdarbiu: per šešerius metus (iki 1981 m.) aplankyti visi 44 Lietuvos rajonai, 106 kaimo ir Vilniaus mokyklos, padaryti 5421 mokinio vaškiniai dantų kramtomųjų paviršių atspaudai, jie išanalizuoti, ir taip gimė odontologinis dabartinės Lietuvos žemėlapis. Iki tol to dar nebuvo. Mūsų kraštas yra pasaulyje vienintelis, taip nuodugnai odontologiškai ištirtas.

Irena Balčiūnienė nustatė, kad Lietuvoje vyrauja labai "grynas" Vidurio Europos odontologinis tipas su neryškiomis kitų tipų priemaišomis ir, kad Vilniaus lietuviai, faktiškai atstovaujantys visai Lietuvai, nesiskiria nuo kaimo populiacijų. Archeologijos ir kraniologijos požiūriu Lietuva nuo seniausių laikų yra gavusi kultūrinių ir genetinių įtakų iš Centrinės Europos, tad dabartinių žmonių odontologinis tipas visiškai suprantamas.

Siekdama pasekti odontologinio tipo istoriją, tyrinėtoja tuo pačiu metu ėmėsi ir iškastinės medžiagos - XIV-XVIII a. kaukolių, o 1977 m. jau pasirodė pirmieji rezultatai. Tyrimų diapazonas nuolat plėtėsi: ištirti 909 minėto laikotarpio kaimų gyventojai, 1052 bendralaikiai Vilniaus gyventojai, 557 geležies amžiaus žmonių kaukolės ir visa, kad ir nelabai gausi, akmens amžiaus medžiaga. Išryškėjo stebėtinai odontologinio tipo, taigi ir genų fondo, pastovumas ir perimamumas beveik per 4 tūkstantmečius, t.y. nuo baltų susiformavimo iki šių dienų. Šį faktą autorė linkusi

aiškinti tuo, kad Lietuva buvo bent jau vakarinės baltų arealo pusės centre, tad patyrė mažiau, negu, tarkime, mūsų kaimynai ir gentainiai latviai, svetimų genetinių įtakų.

Aplinkybė, kad tyrinėtoja ne antropologė, o medikė stomatologė, ne tik netrukdė, bet, priešingai, padėjo giliau pažvelgti į tokius dalykus, kurių tikras biologas nepastebėtų, kurie nekeltų painių ir kartu palaimingų "kodėl". Tik medikas galėjo atkreipti dėmesį į metodiškai svarbų dalyką, kad kai kurie dantų morfologijos požymiai (diastema, kraudingas), naudojami etninėje odontologijoje, priklauso ir nuo sąkandžio, tad nustatant jų dažnumą populiacijoje būtina į tai atsižvelgti. Tik mediko akiai galėjo užkliūti kramtomojo aparato patologija, pirmiausia ėduonis ir periodonto ligos. 1981 m. pasirodė stambi studija anglų kalba apie XIV-XVII a. Lietuvos gyventojų dantų patologiją, o 1983 m. - apie geležies amžiaus žmonių kramtomojo aparato ligas.

Etninės odontologijos tyrimus apvainikavo habilituotos daktarės (tada - daktarės) disertacija "Senujų ir dabartinių Lietuvos gyventojų odontologija", apginta 1987 m. Maskvos universiteto Antropologijos instituto Mokslo taryboje. Oponentai ir visi kalbėjusieji pabrėžė, kad lietuvių odontologinio tipo istorija, odontometrijos ir kai kurių odontoglifikos požymių epochinių poslinkių duomenys padės atskleisti ne tik mūsų tautos biologinę istoriją, o kartu su archeologais, etnografais ir kalbininkais kompleksiskai nušviesti etnogenezės problemą. Disertacijos išvados svarbios kaimyninių kraštų - Latvijos, Baltarusijos, Lenkijos - ir apskritai Centrinės bei Rytų Europos etninei antropologijai. Svarbiausi odontologinių tyrinėjimų rezultatai sudarė dviejų knygų pagrindą: su šių eilučių autoriumi parašyta "Senujų Lietuvos gyventojų antropologija", už kurią jiems buvo suteikta 1989-aisiais metais valstybinė mokslo premija, ir su J.Nainiu, S.Paviloniu ir J.Tutkuvienne parašyta "Lietuvių antropologijos metmenys".

Tačiau profesorė antropologinės tematikos nemeta ir dabar, vėl smarkiau nešama stomatologijos aktualijų srovės. Ji peržiūri įdomesnę naujai iškastą medžiagą, sudėtingais matematikos būdais tikrina kai kurių odontologinių požymių diskriminacinę vertę, su garsiu lenkų antropologu profesorium Andžejumi Malinovskiu (Malinowski) tiria rytų Lenkijos gyventojus, lenkus ir lietuvius, dalyvauja atpažįstant Vilniaus mieste Tuskulėnuose užkastas komunistinio teroro aukas. Du garsiausi žmonės, kurių palaikys tirti padėjo profesorė - mūsų literatūros klasikas Kristijonas Donelaitis (1714 - 1780) ir Tuskulėnų kankinys vyskupas Vincentas Borisevičius (1887 - 1946).

Rūpindamasi pamaina, profesorė parengė doktorantą Arūną Barkų, kuris į jos sukauptą odontologijos medžiagą pažvelgė iš kitos perspektyvos ir išplėtojo iki šiol beveik nelytėtus plačios programos odontoglifinius tyrimus. Gydytoja Irena Balčiūnienė taip įsigyveno į humanitarinius dalykus, kad tapo tarytum archeologinės bendrijos narė. Ji dalyvauja humanitarinės krypties istorijos srities doktorantūros ir habilitacijos komitetuose, jau nekalbant apie dalyvavimą daugelyje

Lietuvoje ir Latvijoje vykusią konferencijų etnogenozės klausimais, taip pat periodiškai dalyvauja archeologijos konferencijose naujiems kasinėjimams aptarti. Galima drąsiai teigti, kad profesorė tvirtai jaučia Lietuvos humanitarinę kultūrą.

Kaip dviejų aptartų Irenos Balčiūnienės mokslo srovių sintezė labai natūraliai išaugo dar dvi sritys. Viena jų - tai patyrimo antropologijoje sąsajos su klinicine stomatologija. Ypač pastarųjų dviejų tūkstantmečių medžiagoje ji akivaizdžiai pamatė vienų ligų dinamiką, o kitų stebėtiną pastovumą, ir tai leido tarti žodį apie jų etiologiją ir patogenezę. Iki Irenos Balčiūnienės antropologinių darbų niekas nė neįtarė, kad eduoניות atsiradimas, lokalizacija ir laipsnis gali priklausyti nuo dantų kramtomųjų paviršių rašto, t.y. odontoglifinių ypatybių, o ji tai įrodė. Negana to, 1984 m. ji pasiūlė stomatologams praktikams populiacinį krūminių dantų kramtomųjų paviršių tarpgumburinių plyšių šabloną.

Antra - susilietusi su istorija per antropologinius tyrinėjimus, istorinį požiūrį profesorė perkėlė ir į stomatologiją. 1988 m. pradėjusi analizuoti Vilniaus stomatologų draugijos veiklą, ji vis labiau gilinosi į stomatologijos ištakas senajame Vilniaus universitete, į atskirus jos istorijos tarpsnius ir iškilias asmenybes, o 1998 m. pasirodė monografija "Lietuvos stomatologijos istorija", kurią galima laikyti vienu gražiausių pastarojo meto medicinos istorijos leidinių. Autorė turėjo ir didaktinį tikslą - atkreipti tik ką universiteto slenkstį peržengusių studentų dėmesį į profesijos šaknis, pažvelgti į ją giliau, ne tik kaip į amatą. Tuo autorė siekė ugdyti ir stomatologų pamainos kūrybiškumą bei humanitarines aspiracijas.

Paskutinis prabėgusio tūkstantmečio dešimtmetis kūrybingam žmogui atvėrė naujas veiklos erdves, neretai tokias, kokių nesitikėta, kurioms nesirengta. Atkurta valstybei reikėjo savų teisės normų, poįstatyminių aktų, profesinę veiklą reguliuojančių dokumentų. Lietuvos Respublikos Seimo Sveikatos reikalų komitetas, Sveikatos apsaugos ministerija ir kitos institucijos šiam tikslui telkė žymiausius krašto specialistus. Kaip vyriausioji stomatologė profesorė I. Balčiūnienė dalyvavo rengiant "Lietuvos medicinos normą" ir dokumentus, reglamentuojančius bendrosios praktikos gydytojo stomatologo, jo asistento, vaikų gydytojo stomatologo, periodontologo funkcijas, teises, pareigas ir atsakomybę. Atsiradus galimybei Vilniaus universiteto Medicinos fakultete atkurti stomatologų rengimą, reikėjo daug darbo mokymo planams, programoms sudaryti, bazei plėsti, teko ieškoti kitokių didaktikos formų bei priemonių. Profesorės vadovaujamų Stomatologijos klinikos darbuotojų pastangomis buvo greitai ir gerai pasirengta priimti studentus, jų darbui sukurtos itin geros sąlygos. Nors organizacinė veikla profesorei ne tokia miela kaip mokslas, pedagogika ir gydytojo praktika, bet jos vaisiai, jei jie sėkmingi, džiugina, teikia pasitenkinimo, skatina ir įkvepia.

Viename pokalbyje profesorė prisipažino, kad svarbiausia gyvenime yra realizuoti save, o kaip tai padaryti, priklauso nuo to, kas tu esi. Vienam reikia nedaug ir laimingas, kitam - daug, ir jis

vis dar ieško. Irena Balčiūnienė - antro tipo moteris, maksimalistė, realizuojanti save visose srityse, į kurias gyvenimas ją nukreipia. Tam reikia gabumų, už kuriuos turime būti dėkingi tėvams, palankių aplinkybių, už kurias turime dėkoti lemčiai, ir charakterio savybių, kylančių iš įgimto ir įgyto darnos.

Darbštumas, kruopštumas, užsispyrimas (kartais net iki pedantizmo) tapo būsimos profesorės gyvenimo norma nuo mokyklos suolo iki dabar. Galima tik stebėtis tuo, kiek pacientų kruopščiai apžiūrėta, rengiant pirmąją disertaciją, kiek valandų praleista vivariume, atliekant eksperimentus, kiek popiečių iki išnaktų sėdėta su didinamuoju stiklu Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros kaukolių saugykloje rengiant antrąją disertaciją. Saugykla buvo greta anatomikumo, jaunai moteriai tokia kaimynystė nebuvo jauki, teko "imtis apsaugos". Tik tas, kas matė jos darbus, buvo greta, gali suprasti, kiek pastangų, atkaklumo ir fizinių jėgų reikėjo norint išmaišyti 106 atkampias mūsų krašto vietas nuo Darbėnų (Kretingos raj.) vakaruose iki Antalieptės (Zarasų raj.) ir Lietuvos "apendikso" Dieveniškių (Šalčininkų raj.) rytuose. Ir vis autobusu ar traukiniu. Mokslininkės iš Lietuvos darbštumas išmušė iš vėžių ir Maskvos profesorių A.Zubovą, iš kurio ji mokėsi etninės odontologijos pradmenų. Numatytą mėnesio ar dar ilgesnę studijų programą "mokinė" privertė įvykdyti per 2 savaites.

Tokio veržlumo ir užsispyrimo priežasčių reikia ieškoti ne tik žemaitiškame karakteryje. Kaip prisipažįsta Irena, siekti savęs realizavimo darbe stūmė ir neviltis, slogi, be jokių perspektyvų to meto aplinka, visuomenės depresija, asmenybės niekinimas, menkystų orgija. Padoriam žmogui buvo likę tik užsimiršti darbe.

Neatimsi iš profesorės ir smalsumo, kuris kartais virsta impulsyvumu. Ji impulsyviai daro viską - kalba, vaikšto, dirba, ginčijasi, juokiasi. Kai šių eilučių autorius 1975 m. jai pasiūlė užsiimti etnine odontologija, kaip modemia ir perspektyvia antropologijos sritimi, labai svarbia mūsų tautos kilmei tyrinėti, išgirdo žaibišką atsakymą - taip ("oi, kaip tai įdomu"), užuot sulaukęs pažado pagalvoti. Tik vėliau išaiškėjo, kad buvo ir kitas -ne tik smalsumo - motyvas. Ją iš karto patraukė galimybė prisiliesti prie istorijos, tautos praeities, o tai atitiko jos humanitarinius polinkius ir tautinį nusiteikimą. Kai buvo užginta net kalbėti apie Lietuvą, darbas etnokultūros srityje dar buvo šiaip taip toleruojama tautinės saviraiškos forma, nors kai kas į tai šnairavo. Ką bekalbėti apie 1975 metus, jeigu kur kas vėliau, Atgimimo priešaušryje, 1987 metais, mus visus, etnografus, antropologus, archeologus, istorikus, susirinkusius į Adomo Butrimo surengtą pirmąją žemaičių kultūros konferenciją Varniuose, sekiojo ir fotografavo "vyrukai", o kai kam iš rengėjų smarkiai kliuvo. Akivaizdu, "vyrukai" žinojo, kad etnokultūros studijas mes iš tikrųjų laikėme svarbiu patriotizmo, tautinio atsparumo dėmeniu.

Pilietinė profesorės orientacija labai aiški: jai ne vis tiek, kas dedasi gimtajame krašte, mieste, kaime, tiesioginėje darbo aplinkoje - universitete, fakultete, "Žalgirio" ligoninėje, Stomatologijos klinikoje, kaip gydomi pacientai, kaip mokomi studentai, kokie kolegų santykiai, poreikiai, kokios jų perspektyvos. Visuotinio abuoju ir susvetimėjimo atmosferoje retai sutiksi žmogų, kurio veiklą lemtų pareiga. Pilietinis imperatyvas "reikia" skatino ne vieną profesorės žingsnį imtis medicinos bendruomenei ir apskritai visuomenei reikšmingų darbų, nors jie ir neužpildė jos gyvenimo, atitraukė nuo kitų, daug artimesnių dalykų. Ėmėsi, nes to reikėjo. Jos etinių vertybių skalė aiški ir tvirta: kituose žmonėse labiausiai vertina nesavanaudiškumą ir padorumą, bet bjaurisi gobšumu, egoizmu ir pavydu.

Šių eilučių autorius pasiteiravo profesorės, ką ji savo gyvenime keistų, jei jį tektų iš naujo kartoti. Užuo išgirdęs įprastines aimanas, kad likimas nepalankus, viskas ir visi trukdo asmenybei atsiskleisti, jis gavo vėlgi žaibišką atsakymą: Irena Balčiūnienė savo gyvenime nekeistų nieko.

Tik laimingas žmogus taip gali atsakyti. Laimingas, nes kūrybos sparnų pakylėtas.

Gintautas Česnys